ڊاڪٽر رياضت برڙو

دنيا جي مکيہ ٻولين ۾ لغت نويسيءَ جي تاريخي ترقي: هڪ جائزو

An analysis of the historical development of Lexicography in major world languages

Abstract:

Lexicography is a scholarly discipline as well as art and craft of dictionary-making has an important place in the history of language study; yet its formal study has roots in the modern times. A great importance has been attached to this discipline as it serves as the reliable source of information for language users.

This study investigates descriptively the historical development of lexicography and its effective contribution in enriching and developing the ancient languages of the world: Chinese, Japanese, Mesopotamian, Greek, Latin, Spanish, Welsh, French, Italian, Arabic, Persian, German and English. A detailed data of the dictionaries in afore-said languages has been made a part at this research paper.

Almost half of this paper covers the history of English lexicography as English is a lingua franca and thus, possesses a huge number of dictionaries. Later in the 15th century independent English Dictionaries were compiled and published. These dictionaries contained much of the material of English language, and thus, we can from them recover most of the current vocabulary, no one appears before the end of 16th century to have felt that Englishmen could want a dictionary to help them to the knowledge and correct use of their own language. With the passage of time, dictionaries in English language appeared in a greater number and this way English got a commanding position in the world of lexicography. Thus, the historical development of English lexicography has followed with no faltering steps the evolution of English History and the development of English literature as well as language.

لغت نويسيءَ (Lexicography) جي تاريخ ۽ شروعات ٿيڻ جو مطالعو ويجهي ماضيءَ ۾ ڪيو ويو آهي. ٻوليءَ جي تاريخ، ان جي ابتدا ۽ اوسر سميت مختلف ٻولين جي هڪٻئي سان لاڳاپن کي ته مطالعي هيٺ آندو ويو ۽ صرف و نحو (Grammar/وياڪرڻ) جو تجزيو ۽ اڀياس به ڪيو ويو پر لغتن جي تاريخ ۽ مطالعي تي تمام گهٽ لکيو ويو. خاص ڪري سنڌي ٻوليءَ ۾ "لغت نويسيءَ جي تاريخ" جي موضوع تي تحريري مواد ڪو نه ٿو ملي. دنيا جي آڳاٽي علمي ۽ ادبي تاريخ ۾ لغت نويسيءَ ۽ ان جي تاريخ جا ٿورا اهڃاڻ ۽ مثال ملن ٿا. ماضيءَ ۾ عام ڳالهه ٻول توڙي تحريرن ۾ جيئن ته لغتن جي ڪتابن کي حوالاجاتي ڪتاب هئڻ جي ڪري ڪا خاص اهميت حاصل نه رهي آهي، ان ڪري لغتن لکجڻ جو رواج ايتري تيزيءَ سان جاري نه رهيو جيتري ان جي اهميت هئي، نه ته اسان جي اڳيان آڳاٽن لفظن سان گڏ انهن ۾ سمايل مفهوم جي تاريخ موجود هجي ها جيڪا مختلف سماجن جي مطالعي ۾ پڻ گهڻي مددگار ثابت ٿئي ها. البت، موجوده وقت ۾ ڇپيل توڙي آنلائن لغتون پنهنجو گهڻ-رخو ڪارج ادا ڪري رهيون آهن ۽ پنهنجي مستقل حيثيت مڃرائي چڪيون آهن.

لغتن جي تاريخ جي حوالي سان، قبل مسيح (ق.م) دَور ۾ مليل پهرين لغت جو ذڪر ڪندي، ڊاڪٽر مدد علي قادري لکي ٿو: "پهرين قوم جنهن لغت نويسيءَ طرف توجهه ڏنو سا هئي اشوري [Assyrian][1] قوم. آثار قديمه وارن کي نينوي [Nineveh] شهر جي کوٽائي ڪندي، اشوري شهنشاهه اشور بانيپال جي محل ۾ هڪ لغات جو ڪتاب هٿ آيو آهي، جنهن جو سن تاليف غالباً 650 ق.م آهي."[2] ان لحاظ کان اوائلي لغت جي تصنيف کي اڍائي هزار سالن کان مٿي وقت ٿي چڪو آهي. اشور بانيپال (Ashurbanipal، 685 ق.م - 631 ق.م) 669 ق.م ۾ پيءُ جي مرڻ کان پوءِ بادشاهه بڻيو ۽ 631 ق.م ۾ وفات تائين حڪومت ڪندو رهيو. افسوس ته ڊاڪٽر قادريءَ ان ڪتاب جو نالو نه ڄاڻايو آهي، جنهنڪري ان لغات جي تصديق ڪري نه ٿي سگهجي.

چيني ٻوليءَ جي قديم لغتن بابت، ڊاڪٽر قادري لکي ٿو: "چيني زبان ۾ قديم لغات 'يوپان' (Yu Pien) [صحيح اچار "اوفين"][3] آهي جنهن جو مؤلف ڪيويي وانگ (Ku Ye Wang) [ڪواي وانگ] آهي. هن لغت جو سن تاليف 350 ق.م آهي. ٻي اهم لغات 'شو وان' (Shu Wan) [شو ون] آهي جنهن جو مصنف هو شن (Hu Shin) [ڪوشن] ۽ سن تاليف 150 ق.م آهي."[4] درحقيقت، اها "اوفين" ڊڪشنري اٽڪل 543ع ۾ مرتب ڪئي وئي هئي. سندس مؤلف گواي وانگ (Gu Yewang، جنهن جي لکيت Ku

Yeh_wang پڻ آهي) 519ع ۾ جائو ۽ 581ع ۾ وفات ڪري ويو. ان ڊڪشنريءَ جا پوءِ 760ع ۽ 1013ع ۾ پڻ وڌايل ۽ نظرثاني ڪيل ڇاپا ڇپيا.(5) اهو پڻ معلوم ٿئي ٿو تہ چيني ٻوليءَ ۾ اولين لغت نويسيءَ جو ڪمُ شيچو (Shizhou) نائين صدي ق.م ۾ ڪيو هو. افسوس تہ اهو لغتي ڪم بچي نہ سگهيو ۽ ضايع ٿي ويو. ان کان پوءِ چيني لغت نويسيءَ جو ڪم، هان گهراڻي (Han Dynasty، 206 ق.م کان 220ع تائين) جي دَور ۾ ٿيو جنهن چِن گهراڻي (Qin Dynasty، 221 ق.م کان 207 ق.م) جي ادبي اپار کي اڳتي وڌايو. ان سلسلي ۾، ”ايرا“ (Erya) ۽ ”شُووين جيز“ (Shuowen Jiezi) ڊڪشنريون ”اڳ-چِن ڪلاسيڪ“ (Pre_Qin classics) کي سمجهڻ لاءِ ڪارائتا حوالاجاتي ڪتاب آهن. انهن لغتن مان ”ايرا“ کي پهرين مُک (major) چيني لغت سڏي سگهجي ٿو جنهن ۾ لفظن کي ان طرح هڪ سرشتي تحت مرتب ڪيو ۽ سمجهايو ويو آهي جو اها لغت، پوءِ ڇپجندڙ لغتن لاءِ رهنمائيءَ جو ڪم سرانجام ڏيندي نظر اچي ٿي. ان ڪري ان لغت کي ”چيني لغت نويسيءَ جي تاريخ“ ۾، عزت ڀري حيثيت بہ حاصل آهي، جيڪا پهريون ڀيرو ٽن جُلدن ۾، وِيهن بابن تي مشتمل ڇپي. ان جو موجود ڇاپو اڻويهن بابن تي مشتمل آهي. ”هان گهراڻي“ کان پوءِ ”ٽانگ“ (Tang، 618ع-907ع) گهراڻي ۽ ”سونگ“ (Song، 960ع-1279ع) گهراڻي جي دَورن ۾، جيئن جيئن ادبي لفظ اوج وٺڻ لڳا، خاص ڪري شاعريءَ ۾، تہ ”اوفين“ (Yupian)، ”شين“ (Qieyun) ۽ ”گئانگين (Guangyun) ڊڪشنريون مشهور ٿيڻ لڳيون. ان سلسلي ۾، هڪ خاص لفظ ”سيچو“ (cishu، لغتي ڪم) اهم آهي، جيڪو لفظي لغتن (cidian)، علامتي (character) لغتن (zidian)، انسائڪلوپيڊيائن ۽ انيڪ خاص گلاسرين (specialized glossaries) جي گڏيل متبادل طور ڪتب اچي ٿو.(6) حقيقت ۾، چيني لغت نويسيءَ جي اوسر ٽن هَزارين (millennia) تي مشتمل آهي جيڪا ”چُ (Zhou) گهراڻي“ (1046 ق.م - 256 ق.م) کان ”شنگ (Qing) گهراڻي“ (1616ع - 1911ع) تي پکڙيل آهي.(7)

وٽندڙ ڳالھ هيءَ بہ آهي، تہ جپاني ٻُڌ (Buddhist)، عالم، شاعر، آرٽسٽ ۽ ڪاموري، ڪوڪائي (Kūkai، 774ع-835ع) ”اوفين“ ڊڪشنريءَ جو اصل نسخو 806ع ۾ چين مان جپان کڻي ويو جنهن کي هُن الٿو ڪري، اٽڪل 830ع ۾، ”ٽينري بانشو ميگي“ (Tenrei Banshō Meigi) جي نالي سان پڌرو ڪيو جيڪا آڳاٽي ۾ آڳاٽي دستياب جپاني لغت آهي.(8) ان لغت ۾ اٽڪل هڪ هزار علامتون درج ڪيل آهن.

ان لحاظ کان جپاني لغت نويسيءَ جي شروعات کي 1300 سالن جو عرصو گذري چڪو آهي ۽ چيني لغت نويسي ئي جپاني لغت نويسيءَ جو بنياد آهي. جڏهن ته پيون کي جپاني لغتون رڪارڊ واسطي موجود نه آهن، پر انهن جا فقط عنوان ئي لکت ۾ آيل آهن. جهڙوڪ اٽڪل 682ع ۾ ”نينا“ (Niina، يعني نيون علامتون [New Characters]) نالي سان لغت ڇپي. ٻي اهم جپاني لغت ”Shinsen Jikyō“ آهي، جيڪا 900ع جي لڳ ڀڳ شوجو (Shōjū) مرتب ڪئي، جنهن لاءِ هن چيني لغتن ”اوفين“ ۽ ”شين“ کان مدد ورتي. ان جپاني لغت ۾ 21 هزار 300 علامتون درج ڪيل آهن. ان لغت کان پوءِ 1100ع ڌاري هيئيئن (Heian) 32 هزار علامتن تي مشتمل لغت ”Ruiju Myōgishō“ پڌري ڪئي. انهن لغتن کان پوءِ جپاني لغت نويسي هوري هوري اڳتي وڌندي رهي ۽ جپاني ٻوليءَ جي جوڙجڪ موجب، مختلف نوعيتن جون لغتون پڌريون ٿينديون رهيون. جديد جپاني لغتن ۾، ويجهڙ ۾ 1989ع ۾ ڇپيل لغت ”Nihongo Daijiten“ (يعني ”عظيم جپاني لغت“) پڻ شامل آهي جيڪا اميسائو تدائو (Umesao Tadao) جي مرتب ڪيل آهي. ان لغت ۾ هڪ لک، 75 هزار مُک داخلائون شامل ڪيل آهن.[9]

جڳ مشهور ”انسائڪلوپيڊيا برٽينيڪا“ انگريزي ٻوليءَ جي سڀ کان مشهور انسائڪلوپيڊيا آهي، جنهن کي هڪ سَوَ کان وڌيڪ ڪُل-وقتي ايڊيٽرن ۽ ڇهن هزارن کان وڌيڪ ليکڪن، گذريل 244 ورهين کان وٺي لکيو ۽ تدوين پئي ڪيو آهي. ان جو 2010ع ۾ ڇپيل پندرهون ڇاپو 32-هن جُلدن ۽ 32640 صفحن تي مشتمل آهي[10]، جيڪو آنلائن ميسر آهي. ”انسائڪلوپيڊيا برٽينيڪا“ ۾ لغت نويسيءَ جي تاريخ جا هيٺيان ٽي دَور ڄاڻايا ويا آهن:

1. ڪلاسيڪي دَور کان 1604ع تائين،
2. 1604ع کان 1828ع تائين، ۽
3. 1828ع کان [هلندڙ].[11]

ٽن دَورن جي مٿينءَ ورڇ مان پڌرو آهي ته لغت نويسيءَ جي تاريخ جو اوائلي دَور لغتن جي ڪثرت جي لحاظ کان ڪا گهڻي وسعت رکندڙ نه آهي، وچون دَور لڳ ڀڳ سوا ٻه سَو سالن تي پکڙيل آهي جنهن ۾ لغت نويسيءَ پنهنجا بنياد مضبوط ڪيا ۽ پويون دَور جديد لغت نويسيءَ ڏانهن وٺي آيو.

آڳاٽيون معلوم لغتن ۾ ميسوپوٽيميا جي اڪادي (Akkadian) شهنشاهيت جون ”ميخي لکيت (cuneiform) واريون فهرستون“ شامل آهن. جيڪي ٻه-ٻوليائي سميري-اڪادي لفظن جون لسٽون هيون. اهي فهرستون موجوده شام ملڪ جي ايلنا (Elba) علائقي مان مليون آهن ۽ اٽڪل 2300 ق.م آڳاٽيون آهن. ان بعد ٻي هزاري ق.م جي مُهڙ ۾ ”Urra=hubullu“ گلاسري ملي آهي، جنهن ۾ موضوعوار سميري ۽ اڪادي فهرستون ڏنل آهن. پهرين سنسڪرت لغت ”امر ڪوش“ (Amarakośa)، چوٿين صدي عيسويءَ ڌاري، سنسڪرت وياڪرٽي ۽ شاعر امر سنها (Amara Sinha) لکي، جنهن جو اصل نالو ”نملنگنُشسَنَم“ (Namalinganushasanam) آهي جنهن جو مطلب ”اسمن ۽ جنسن سان لاڳاپيل هدايت“ آهي.[12] اها لغت ٽن ڪتابن ۾ سهيڙيل آهي، جنهن ۾ 10 هزار لفظ، شعرن (verses) جي صورت ۾ شامل آهن.[13]

ٻئي طرف، يونانين (Greeks) کي اُن وقت تائين لغتن جوڙڻ جي گهرج محسوس نه ٿي جيستائين سندن ٻوليءَ ۾ ڪي نمايان تبديليون ظاهر نه ٿيون. يونانين پهرين صدي عيسويءَ ۾ لغتون جوڙڻ شروع ڪيون، ته جيئن انهن لفظن جون معنائون لکي سگهن جيڪي سندن ماضيءَ جي رچيل ادبي ذخيري ۾ شامل هئا پر متروڪ ٿيندا پئي ويا ۽ انهن جو واهپو گهٽجندو پئي ويو. پهرين صدي عيسويءَ ۾، اليگزينڊريا جي پيمفِيلَس (Pamphilus) جي جوڙيل ’ليڪسڪن‘ کان پوءِ ڪيترين ئي ڊڪشنريون مرتب ڪيون ويون، جن ۾ ايٽڪسٽڪس (Atticists) جِي ٻي صدي عيسويءَ ۾، هيسيچِيس (Hesychius) جِي پنجين صدي عيسويءَ ۾، ۽ فوٽِيس (Photius) ۽ سُوڊا (Suda) جِي وچين دَور جون لغتون شامل آهن.

لاطيني ٻوليءَ ۾ به ٻين علمن وانگر لغتن تي ڪم جي شروعات، پهرين صدي عيسوي صدي ۾ ٿي، پر ان ۾ علمي طور تي خاص ڪم وچين دَور (Middle Ages or Medieval Period، پنجين کان پندرهين صدي عيسويءَ) ۾ ٿيو جنهن انگريزي ٻوليءَ ۾ پڻ لغت نويسيءَ جي راهه هموار ڪئي ۽ ٻه-ٻوليائي ۽ گهڻ-ٻوليائي لغتون گهڻي تعداد ۾ پڌريون ٿيڻ لڳيون. پهرين صدي ق.م ۾، مارڪس ٽيرينٽس وَرو (Marcus Terentius Varro) هڪ مقالو ”De Lingua Latina“ (دَ لنگئا ليٽينا) لکيو جنهن ۾ هُن لاطيني شاعرن جي ڪلامن مان لفظن جا اشتقاق ڏنا. سن 1502ع ۾، ايمبروگيو ڪيلِپينو (Ambrogio Calipino) پڻ لاطيني لغت پڌري ڪئي، جيڪا گهڻي

مشهور ٿي. اهو سندس لغت جوئي اثر هو جو ڊڪشنريءَ جو متبادل 'ڪيلپينو' پڻ سڏيو وڃڻ لڳو. ٻئي پاسي، جيئن ته يورپي ٻولين جي هڪٻئي سان گهڻي ويجهڙائي هئي، ان ڪري، ڪيترين ئي ٻولين جون ٻه-ٻوليائي (Bi_lingual) لغتون جوڙيون ويون، جن ۾ سورهين ۽ سترهين صدي عيسوي ۾، فرانسيسي، اٽيلين، لاطيني، اسپيني، انگريزي ۽ ويلش ٻولين جون هڪ-ٻوليائي ۽ ٻه-ٻوليائي لغتون ڇپجي پڌريون ٿيون.

1476ع ۾، لنڊن ۾، پهرين پريس لڳڻ کان چار سال پوءِ، 1480ع ۾ جيڪا پهرين ٻه-ٻوليائي گلاسري (Glossary) انگلينڊ ۾ ڇپي، سا هڪ سڃاڻ ليکڪ، مترجم، پبلشر ۽ پرنٽر وليم ڪيڪسٽن (William Caxton) جي جوڙيل "اي فرينچ-انگلش وڪيبيلري" هئي، جيڪا فرانس ۽ انگلينڊ جي مسافرن جي سهولت لاءِ جوڙي وئي هئي. اِن لغت جي هر هڪ صفحي تي ٻه ڪالم ڏني، آمهون سامهون لفظ ۽ انهن جا متبادل ڏنا ويا آهن. هيءَ 'گلاسري' جيتوڻيڪ فقط ڇويهن صفحن تي مشتمل هئي، پر ان جي اهميت، سندس قدامت ۽ اولين گلاسري هجڻ جي ڪري نمايان آهي.[14] ان گلاسريءَ کان پوءِ، 1496ع ۾، جان اسٽين برج جي جوڙيل لاطيني-انگريزي وڪيبيلري ڇپي. ان بعد وڏيڪ مشهور لغت، 1499ع ۾ انگريزي-لاطيني وڪيبيلري "Promptorius puerorum" (پرامپٽوريس پيوروزم) جي نالي سان ڇپي، جنهن جو مطلب هو "Storehouse [of words] for Children" (ٻارن لاءِ [لفظن جو] خزانو/کاڻ).

سن 1604ع کي لغت نويسيءَ جي تاريخ ۾ خاص اهميت حاصل آهي، جنهنڪري ان سال تائين "انسائڪلوپيڊيا برٽينيڪا" ۾ لغت نويسيءَ جي تاريخ جي پهرين دَور جي پڄاڻي ڪئي وئي آهي. ان سال، رابرٽ ڪاڊري (Robert Cawdrey) هڪ اهم لغت "A Table Alphabetical..." (آ ٽيبل الفابيٽيڪل...) پڌري ڪئي جيڪا ٽن هزار لفظن تي مشتمل هئي، جيڪي گهڻي ڀاڱي آڳاٽن ماخذن مان ورتا ويا هئا. ان لغت کي پهرين نج (purely) انگريزي ٻوليءَ جي لغت جي حيثيت حاصل آهي. ٻين لغتن ۾، جان بلاڪر (John Bullokar) جِي 1610ع ۾ ڇپيل لغت "An English Expositor" (اين انگلش ايڪسپوزيٽر) ۽ هينري ڪاڪيرم (Henry Cockeram) جِي 1623ع ۾ ڇپيل لغت "The English Dictionarie" (دَ انگلش ڊڪشنري) شامل آهن. پوئينءَ لغت جي سرنامي ۾ پهريون ڀيرو "ڊڪشنري" جو لفظ لکيو ويو جڏهن ته "ڊڪشنري" لفظ

جو پهريون ڇاپل استعمال 1526ع ۾ ملي ٿو. انهن لغتن کان پوءِ انگريزي ٻوليءَ ۾ لغت نويسيءَ جي تاريخ جا پنج وڏا ڇاپ هن ريت رهيا آهن:

(1) 1755ع ۾، سموئيل جانسن نالي هڪ لغت نويس، انگريزي ٻوليءَ ۾ پهرين جامع لغت "A Dictionary of the English Language" (اَ ڊڪشنري آف انگلش لينگويج) لکي پڌري ڪئي، جنهن ۾ 43 هزار ۽ 5 سَو داخلائون آنديل هيون.

(2) 1828ع ۾، نوح ويبسٽر نالي هڪ لغت نويس، اميريڪي انگريزي ٻوليءَ جي لغت "An American Dictionary of the English Language" (اين اميريڪن ڊڪشنري آف دَ انگلش لئنگئيج) لکي پڌري ڪئي، جنهن ۾ 70 هزارن کان وڌيڪ داخلائون آنديل هيون.

(3) 1884ع ۾، جيمس مَري نالي هڪ لغت نويس، انگريزي ٻوليءَ جي مفصل لغت "Oxford English Dictionary" (اوڪسفرڊ انگلش ڊڪشنري) پڌري ڪئي، جنهن جي پهرئين ڇاپي ۾، ڇئن لکن کان وڌيڪ داخلائون آنديل هيون.

(4) 1889ع ۾، "The Century Dictionary" (دَ سينچرِي ڊڪشنري) ڇپجي پڌري ٿي، جنهن ۾ پنجن لکن کان وڌيڪ داخلائون شامل ڪيل هيون.

(5) 1961ع ۾، "Webster's Third New International Dictionary" (ويبسٽرس ٿرڊ نِيو انٽرنيشنل ڊڪشنري) پڌري ٿي، جنهن جي پهرئين ڇاپي ۾، 4 لک، 50 هزار کان وڌيڪ داخلائون شامل ڪيون ويون هيون. ان لغت ۾، وڏي اي بِي.سِي سان داخل ڪيل فقط هڪ ئي لفظ God هو.

انگريزي ٻوليءَ ۾ لغت نويسيءَ بابت وڌيڪ تفصيل اڳتي ڏنو ويو آهي.

عربي ٻوليءَ ۾، لغت جو پهريون ڪتاب "ڪتاب العين" الخليل بن احمد الفراهيدي[15] اٺين صدي عيسويءَ ۾ لکي تيار ڪيو جنهن ۾ مخرجن موجب لفظن جي ترتيب موجب "ع" کان لفظن جي شروعات ڪيل هئي، جڏهن ته منجهس عربي صوتيات جو تعارف پڻ پيش ڪيل هو. اها لغت ڪنهن به ٻوليءَ ۾ ڇپيل آڳاٽين لغتن مان هڪ اهم لغت آهي، جنهن تي عربي لغت نويسيءَ جو پوءِ ٿيل ڪم مدار رکندڙ پڻ آهي.[16] عربي ٻوليءَ جي ان لغت کان پوءِ، ابو عمرو الشيبانيءَ (738-828ع) جي جوڙيل لغت "ڪتاب الجيم" 8-9 صدي عيسويءَ دوران ڇپي. ٻين عربي لغتن ۾، ابن دريد (838-

933ع) جي لغت "جمهرت اللغت" 9_10 صدي عيسويءَ ۾، ابو منصور الازهري الهرويءَ (895_981ع) جي لغت "تهذيب اللغت" 10 صدي عيسويءَ ۾، الصاحب بن عباد (938_995ع) جي لغت "المحيط في اللغت" 10 صدي عيسويءَ ۾ ۽ اسماعيل بن حماد الجوهريءَ (وفات 1009ع) جي لغت "تاج اللغت و صحاح العربيه" 10_11 صدي عيسويءَ ۾ ڇپي، جنهن ۾ لڳ ڀڳ 40 هزار داخلائون آندل هيون[17]، هُن اها لغت "قافيه جي ترتيب (Rhyme order) تي تيار ڪئي يعني الفاظ جي پڇاڙي وارن حرفن تي لغات کي مرتب ڪيائين."[18] ان کان پوءِ ابن سيده (1007_1066ع) جي لغت "المحڪم والمحيط الاعظم" 11 صدي عيسويءَ ۾ ڇپي. خاص ڳالهه اها ته مؤلف ابن سيده نابين هو. ان ريت، ابن منظور (1233_1312) جي لغت "لسان العرب" لڳ ڀڳ 80 هزار داخلائن تي مشتمل هئي جيڪا 1290ع ۾ مڪمل ٿي. عربي ٻوليءَ جي ٻي هڪ اهم لغت "القاموس المحيط والقابوس الوسيط" جي نالي سان الفيروزآباديءَ (1329_1414ع) 60 هزار داخلائن تي مشتمل 1410ع ۾ مڪمل ڪئي، جيڪا عربي ٻوليءَ جي يورپي لغتن جو بنياد ثابت ٿي.[19]

فارسي ٻوليءَ کي به لڳ ڀڳ هڪ هزار سالن تي مشتمل لغت نويسيءَ جي روايت آهي. فارسيءَ جي هڪ قديمي لغت "فرهنگ_پهلوي" آهي، جنهن ۾ آرامي نشانين (Logograms) جون سمجهاڻيون وچين دَور (450 ق.م _ 650ع) جي فارسيءَ ۾ ڏنل آهن. ان لغت جو سن پوريءَ ريت معلوم ناهي.

فارسي ٻوليءَ ۾ "لغت نامه دهخدا" کي وڏي ۾ وڏي جامع لغت جي حيثيت حاصل آهي جيڪا 200 جلدن تي مشتمل آهي. فارسي ٻوليءَ جي تاريخي اوسر تي آڌاريل ان لغت جو پهريون ڇاپو 1931ع ۾ ڇپيو. ان جو ليکڪ علي اڪبر دهخدا (Ali Akbar Dehkhoda) آهي. ساڻس سهڪار ۾ محمد معين، جعفر شاهاڻي ۽ دبير سياغي (Dabirsiyaghi) جهڙا ناميارا ٻوليءَ جا ماهر رهيا. اها ضخيم لغت تهران يونيورسٽي پريس پاران، دهخدا ڊڪشنري انسٽيٽيوٽ جي نگرانيءَ ۾ ڇپجي پڌري ٿي. ان لغت کي هر سال نئون سئون (update) ڪيو وڃي ٿو.[20]

جڏهن ته، انڊيا ۾، 1320ع ڌاري، امير خسروءَ (Amir Khusro) "خالق_باري" نالي سان ڪتاب مرتب ڪيو جنهن ۾ هندستاني ۽ فارسي لفظن بابت آگاهي ڏنل هئي. ان کي اردو ٻوليءَ جي مهڙين لغت طور به ڄاتو ويندو آهي.

آئرش ٻوليءَ ۾ لغت نويسيءَ جي شروعات نائين صدي عيسويءَ ۾ ٿي، جڏهن آئرش ٻوليءَ جي لغت "Sanas Cormaic" ڇپي، جنهن ۾ اٽڪل 1400 آئرش لفظن جا اشتقاق ۽ وضاحتون آئرش يا لاطينيءَ ۾ ڏنل آهن. اها لغت هڪ پادري ڪارميڪ مڪ ڪلينن (Cormac mac Cuilennáin، وفات 908ع) جي جوڙيل آهي. ان انسائڪلوپيڊيائي-لغت کي "ڪارميڪس گلاسري" (Cormac's Glossary) جي نالي سان پڻ سڃاتو ويندو آهي.[21]

فرانسيسي ٻوليءَ جي اولين لغت طور جيڪا لغت نظر اچي ٿي سا "Catholicon" (ڪئٿوليڪن) آهي، جيڪا 1499ع ۾ ڇپجي پڌري ٿي.[22] ان لفظ جو مطلب "ڪائناتي" آهي. اها لغت دراصل ٽه-ٻولياٽي لغت آهي جنهن ۾ بريٽن (Breton)، فرانسيسي ۽ لاطيني ٻوليون شامل آهن. ان لغت کي، بريٽن جي پهرين لغت جي حيثيت به حاصل آهي، جيڪا 6 هزار داخلائن تي مشتمل آهي ۽ 1464ع ۾، بريٽن پادريءَ جيهَن لگاديوڪ (Jehan Lagadeuc) لکي مڪمل ڪئي[23]. فرانسيسي ٻوليءَ جي ٻي لغت، 1606ع ۾، جين نڪاٽ (Jean Nicot) جي لکيل "Thresor de la langue francoyse tant ancienne que moderne" آهي. ان لغت کان پوءِ، فرانسيسي ٻوليءَ جي سرڪاري (Official) ڊڪشنري "Dictionnaire de l'Académie française" 1694ع ۾ ڇپي.[24] اها لغت هڪ خاص جوڙيل ڪاتي "ڪميشن ڊي ڊڪشنري" جي ڪيترن ئي رڪنن گڏجي مرتب ڪئي. ان لغت جا 13 ڇاپا ڇپجي چڪا آهن.

فرانسيسي ٻوليءَ جي هڪ اهم لغت "Dictionnaire de la langue française" (Dictionary of the French Language، يعني فرانسيسي ٻوليءَ جي لغت) آهي، جنهن کي، 1844ع ۾، فرانسيسي لغت نويس مئڪسِيمليه-پال-ايمِيل لتري (Maximilien_Paul_Emile Littré) مرتب ڪرڻ شروع ڪيو. اها لغت 1863ع کان 1873ع دوران، چئن جُلدن ۾ ڇپجي پڌري ٿي، جڏهن ته ان جو اضافي جُلد (سپليمينٽ) 1877ع ۾ نڪتو. ان لغت ۾ سورهين کان اٺويهين صديءَ دوران سرجيل ادب مان سنَدون ۽ مقولا ڏنا ويا هئا ۽ هر هڪ لفظ جي ممڪن مفهوم کي چِٽو ڪري بيان ڪيو ويو هو. ان لغت جو جديد سٺاءَ ۾ ڇاپو 1956_58ع ۾، ستن جُلدن ۾ پڌرو ڪيو ويو.[25]

فرانسيسي ٻوليءَ جي هڪڙي ٻي اهم لغت "Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française" (Alphabetical and Analogical Dictionary of the French Language يعني فرانسيسي ٻوليءَ جي الف-بي وار ۽ تمثيلي لغت) پئرس مان، ڇهن جُلدن ۾، 1951ع کان 1964ع دوران ڇپي، جنهن کي ٻيهر اضافي جلد (سپليمينٽ) سان 1970ع ۾ پڌرو ڪيو ويو. اها هڪ تاريخي ۽ عالماڻي فرانسيسي لغت آهي جنهن ۾ اشتقاق، وصفون، ضد، متبادل ۽ اندروني حوالا ڏنل آهن[26]. ان جي ليکڪن ۾ رابرٽ پال شارل ڄول (Robert Paul Charles Jules)، گئي ايلو (Rey Alain) ۽ گئي ڊِبوو يوزيٽ (Rey Debove Josette) شامل هئا[27].

جرمن ٻوليءَ ۾ لغت نويسيءَ جي ابتدا اٺين صدي عيسويءَ ڌاري گلاسرين (Glossaries) جي صورت ۾ ٿي. انهن ۾ آڳاٽي لغت "Abrogans" آهي جيڪا زماني جي هيٺ مٿاهين کان بچيل پئي آهي. ان جي ليکڪن ۾ پادري آربيو آف فريزنگ (Arbeo of Freising) يا ڪيرو (Kero) شامل آهن. اٺين صدي عيسويءَ ۾ ڇپيل اها لاطيني-آڳاٽي جرمن ٻه-ٻوليائي لغت آهي. منجهس اٽڪل 3670 لفظ، 14600 مثالن ۾ آندل آهن.[28] جرمن ٻوليءَ جي پهرين جامع لغت "Deutsches Wörterbuch" (The German Dictionary) جي شروعات 1838ع ۾ گِرم ڀائرن (Brothers Grimm) ڪئي، جن جا نالا جيڪب لڊوِنگ ڪارل گرم (Jacob Ludwing Karl Grimm، 1785-1863ع) ۽ وليم ڪارل گرم (Wilhelm Carl Grimm، 1786-1859ع) هئا. هنن ان لغت کي 1852ع ۾ حصن جي صورت ۾ ڇپجڻ جي شروعات ڪئي، پر اها لغت سندن حياتيءَ ۾ مڪمل نہ ٿي سگهي، ڇاڪاڻ تہ هنن ان لغت ۾ هر هڪ لفظ جي تاريخ ڏيڻ سان گڏ ان جو اشتقاق، معنيٰ، مصدق نمونو مترادف، استعمال ۽ لهجن جو فرق پڻ درج ڪيو. ان ڪري ئي ان لغت کي جرمن ٻوليءَ ۾ وڏي حيثيت حاصل آهي. ان لغت جي تڪميل 1961ع ۾ مختلف عالمن ڪئي، جنهن ۾ 3 لک، 30 هزار مکيہ لفظ شامل هئا. 1971ع ۾ ان 33-هون اضافي جلد ڇپيو جنهن ۾ 25 هزار وڌيڪ داخلائون آنديون ويون.[29] جرمن ٻوليءَ جي ٻين لغتن ۾ پيٽرس ڊسائپوڊيس (Petrus Dasypodius) جي 1537ع ۾ ڇپيل لغت "Dictionarium Latinogermanicum" (ڊڪشنريم ليٽِنوجرمنيڪم)، جوهانيس فرائيز (Johannes Fries) جي 1541، 1556ع ۾ ڇپيل لغت "Dictionarium

"Latinogermanicum"، جوسا مالر (Josua Maaler) جي 1556ع ۾ ڇپيل لغت "Pictorius" (پِڪتوريَس)، ۽ جوهان ڪرستوف ايڊيلنگ (Johann Christoph Adelung) جي 1781ع ۾ ڇپيل لغت "*Grammatisch_kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart*" (ايڊيلنگ) شامل آهن. "ايڊيلنگ" کي جرمن ٻوليءَ جي پهرين مُک ٻولياتي لغت (Linguistic Dictionary) جي حيثيت ڏني وئي آهي.[30]

ڊچ (Dutch) ٻوليءَ جي پهرين لغت، 1599ع ۾ "Etymologicum teutonicae linguae" (اِٽيمولوجيڪم ٽٽونيڪا لنگئا) ڇپي جيڪا ڪارنيلس ڪلان (Cornelius Kiliaan) جي لکيل هئي، جنهن کان پوءِ 1664ع ۾ "*'t Nieuw Woorden_Boeck der Regten*" (حَقن جي نئين لغت) ڇپي.[31]

انگريزي ٻوليءَ ۾ لغت نويسي:

انگريزي ٻولي دنيا جي مکيه ٻولين ۾ پنهنجن ڳالهائيندڙن ۽ تحريري مواد (Literature) جي ڪثرت جي ڪري بين الاقوامي حيثيت رکي ٿي. انگريزي اها ٻولي آهي جنهن ۾ لڳ ڀڳ سڄيءَ دنيا ۾ مختلف قسمن جو مواد ڇپجي ٿو. خاص ڪري جتي جتي انگريز_بادشاهت پکڙي، اتي انگريزي ٻولي به پهتي، جنهن سان انهن سماجن، ملڪن ۽ اتان جي ٻولين سميت تعليمي سرشتي تي انگريزي ٻوليءَ گهڻ رخا ۽ مستقل اثر ڇڏيا. انگريزي ٻولي جڻ ته انهن ملڪن جي ماڻهن جي لازمي ضرورت بڻجي پئي، جتي اها انگريز حاڪمن ۽ واپارين ذريعي پهتي. ان ڪري انگريزي ٻوليءَ جو دائرو ان جي ڳالهائيندڙن، پڙهندڙن ۽ لکندڙن جي لحاظ کان وسيع کان وسيع تر ٿيندو رهيو ۽ انگريزيءَ ۾ گهڻي کان گهڻو ۽ سڀ طرفو مواد لکيو ۽ پڙهيو وڃڻ لڳو. وڪيپيڊيا موجب، 2010ع ۾، انگريزي ٻوليءَ جي مقامي ڳالهائيندڙن (native speakers) جو تعداد، لڳ ڀڳ، 36 ڪروڙ (360 ملين) هو.[32]

انگريزي ٻوليءَ ۾ لغت نويسيءَ جو ڪم پندرهين صدي عيسويءَ ڌاري شروع ٿيو. انگلينڊ ۾، 1440ع ۾، جيوفري دَ گرامرَن (Geoffrey the Grammaran) سان منسوب، سڀ کان اڳ ٻه_ٻولياتي لغت لکي وئي، جيڪا انگريزي_لاطيني لغت هئي جنهن جو نالو "پرامپٽوريم پرويولورَم (اسٽور هائوس [آف ورڊس] فار چلڊرين آر

ڪلارڪس "Promptorium parvulorum" (*Store house [of words] for children or clerics*) آهي.[33] ان لغت کي باضابطا طور پهرين انگريزي-لاطيني لغت جي حيثيت حاصل آهي، جيڪا لڳ ڀڳ 12-هزار انگريزي لفظن تي مشتمل هئي. منجهس داخل ڪيل لفظن ۾ گهڻا اسم ۽ فعل هئا جن جي لاطيني ٻوليءَ ۾ معنيٰ درج هئي. ڇپائيءَ جي دريافت کان اڳ هيءَ لغت ڪيترن ئي سالن تائين هٿ اکرن ۾ لکي وئي. اها لغت 1499ع ۾ لنڊن پريس مان ڇپي،[34] جنهن کان پوءِ 1480ع ۾ وليم ڪيڪسٽن جي جوڙيل ٻه ٻوليائي فرانسي-انگريزي لغت "اي فرينچ-انگلش گلاسري" جي نالي سان ڇپي، جنهن بابت مٿي آگاهي ڏني وئي آهي.

ان طرح، مختلف قسمن جي ٻه-ٻولياڻي لغتن جي ڇپجڻ جو سلسلو نظر اچي ٿو جن ۾ انگريزي-لاطيني، لاطيني-انگريزي ۽ فرانسي-انگريزي شامل آهن. انهن لغتن ۾ 1533ع ۾ ڇپيل جان وائِٽلس جي انگريزي-لاطيني لغت "اَ شارٽ ڊڪشنري فار ينگ بگنرس" (A shorte Dictionarie for Yong Begynners) اهم آهي، جنهن جا 1602ع ۾ ڪيئي ڇاپا ڇپيا. 1538ع ۾ ڇپيل سَر ٿامس اِيلووٽ جي لاطيني-انگريزي لغت "ڊڪشنري (ببليوٿيڪا ايلوٽ)" (Dictionary (Bibliotheca Eliotae)، کان پوءِ 1547ع ۾ وليم سيلزبَري (William Salesbury) جي ويلز-انگلش لغت "اي ڊڪشنري ان انگلش اينڊ ويلش" (*A Dictionary in English and Welsh*) ڇپي، جنهن وسيلي هڪ وڏيڪ ٻولي انگريزي ٻوليءَ سان ڳانڍاپي ۾ آئي.[35] 1565ع ۾ ڇپيل ٿامس ڪُوپر جي فرانسيسي-انگريزي لغت "ٿيسارس لنگئا رومن ايٽ برٽانيڪا" Thesaurus Linguae Romanae et Britannicae ("Thesaurus of the Roman Tongue and the British") ۽ 1588ع ۾ ٿامس ٿامس جي جوڙيل لاطيني-انگريزي لغت "ڊڪشنريَم لنگئا ليٽن ايٽ ائنگليڪن" (Dictionarium Linguae Latinae et Anglicanae) پڻ نمايان آهن. جڏهن ته 1598ع ۾ جان فلوريو جي جوڙيل اطالوي-انگريزي لغت "اي ورلڊ آف ورڊس" (*A Worlde of Words*) جي نالي سان ڇپجي پڌري ٿي.[36] انهن لغتن مان نتيجو اخذ ڪري سگهجي ٿو ته انگريزي ٻوليءَ ۾ لغتون لکڻ جو رواج ٻه-ٻولياڻي لغتن سان ٿيو جن ۾ انگريزي-لاطيني ۽ لاطيني-انگريزي لغتن جي گهڻائي آهي.

ٻه-ٻوليائي لغتن ۾، 1552ع ۾، رچرڊ هُولوئٽ (Richard Huloet) جي جوڙيل انگريزي-لاطيني لغت "ايبيسيڊيريم اينگلو-ليٽينَم" (*Abcedarium Anglo-Latinum*) ڇپجي پڌري ٿي. هن لغت ۾، اڳ ڇپيل اهڙين مڙني لغتن کان وڌيڪ انگريزي لفظن جو ذخيرو سمايل هو.[37] هيءَ جيتوڻيڪ ٻه-ٻوليائي لغت هئي، پر ان ۾ داخلا جو طريقيڪار ان ريت رکيو ويو هو ته پهريائين انگريزي لفظ جي انگريزي ۾ ئي سمجهاڻي ڏني وئي هئي، جنهن کان پوءِ لاطيني متبادل درج ڪيو ويو هو.[38] ان ڪري، ان لغت کي "انگريزي کان انگريزي ۽ لاطيني لغت" چئي سگهجي ٿو. اِن مشهور ۽ مهانگي لغت ۾ ڏِني ٿِي. استارنيس موجب، لڳ ڀڳ 26-هزار لفظ شامل هئا. اها لغت، خاص ڪري اسڪولي ٻارن لاءِ لکي وئي هئي. ان لغت جو نظرثاني ڪيل ڇاپو 1572ع ۾، جان هگنس (John Higgins) "هُولوئٽس ڊڪشنري" (Huloets Dictionarie) جي نالي سان ڇپيو پر اهو همعصر لغتن جهڙوڪ "اِيليَٽ-ڪُوپر ڊڪشنريز" (1538-1559)، جان ويرون جي لاطيني-انگريزي-فرانسي ڊڪشنري "ڊڪشنريولَم" (1552ع) ۽ جان وائٽل جي لغت "اي شارٽ ڊڪشنري فار يَنگ بگنرس" جي ڀيٽ ۾ نمايان نه ٿي سگهيو جيتوڻيڪ ان سورهين صدي عيسويءَ دوران لغت نويسيءَ جي اوسر ۾ دلچسپ باب جو اضافو ڪيو هو.[39] ٻه-ٻوليائي لغتن سان گڏ ٽه-ٻوليائي لغتن ۾، جان بيرٽ (John Baret) جي جوڙيل لغت "اين ايلويري، آر ٽرپل ڊڪشنري، اِن انگلش، ليٽن، اينڊ فرينچ" (An Alveary, or Triple Dictionary, in English, Latin, and French) پڻ اهم آهي. هن ٽه-ٻوليائي لغت ۾ جان بيرٽ جي شاگردن جو ٻه نصاب جون مشقون لکڻ ذريعي هٿ ونڊايل هو.[40]

1582ع ۾ انگريزي ٻوليءَ ۾، 8000 لفظن تي مشتمل هڪ لغت، "ايليمينٽري" (Elementarie) جي نالي سان ڇپي، جيڪا لنڊن ۾ قائم "مرچنٽ ٽيلرس اسڪول" جي هيڊماستر رچرڊ ملڪيسٽر (Richard Mulcaster)، خاص ڪري استادن لاءِ لکي هئي. حقيقت ۾ اها لغت انگريزي ٻوليءَ ۽ ثقافت کي وڌيڪ مانائتو ڪرڻ جي هڪ ڪارگر ڪوشش ثابت ٿي،[41] جيتوڻيڪ اها الفابيٽ جي ترتيب ۾ به مرتب ڪيل نه هئي.

سورهين صدي عيسويءَ جي انهيءَ گهٽي ٻاڱي ٻه-ٻوليائي لغت نويسيءَ جي شروعاتي دَور کان پوءِ، سترهين صدي عيسويءَ کي انگريزي کان انگريزيءَ يعني هڪ-

ٻوليائي (mono lingual) لغت نويسيءَ جو ابتدائي دَور سڏي سگهجي ٿو. ”اوڪسفرڊ انگلش ڊڪشنري“ (OED) جو چيف ايڊيٽر، جان سمپسن (John Simpson) لکي ٿو:

> “The early modern period was an era of great change for the English language. According to the *OED*'s record, the number of words ‘available’ to speakers of English more than doubled between 1500 and 1650.”(42)

(اوائلي جديد دور انگريزي ٻوليءَ واسطي هڪ عظيم تبديليءَ جو هڪ عهد هو. اوڪسفرڊ انگلش ڊڪشنريءَ جي ريڪارڊ موجب، 1500ع کان 1650ع دوران انگريزي ڳالهائيندڙن لاءِ ’ميسر‘ لفظن جو تعداد ٻيڻي تعداد کان بہ وڌيڪ هو.)

انگريزي لغت نويسي جي تاريخ ۾، هڪ اسڪولي استادَ رابرٽ ڪاڊري جي لغت ”اَ ٽيبل الفابيٽيڪل“ (*A Table Alphabeticall...*) پهرين نج انگريزي لغت طور نهايت اهم لغتن ۾ ڳڻجي ٿي. جيڪا 2543 لفظن جي داخلائن ۽ 120 صفحن تي مشتمل هئي. هيءَ لغت 1604ع ۾، لنڊن ۾ ڇپي. ان لغت جو سڄو نالو هن ريت آهي:

> *A Table Alphabetical, Containing and Teaching the True Writing and Understanding of Hard Usual English Words, Borrowed from the Hebrew, Greek, Latin, or French &c., With the interpretation thereof by plaine English words, gathered for the benefit & helpe of ladies, gentlewomen, or any other vnskilfull persons. Whereby they may the more easilie and better vnderstand many hard English wordes, vvhich they shall heare or read in scriptures, sermons, or elswhere, and also be made able to vse the same aptly themselues*

مٿينءَ لغت ۾ گهڻي ڀاڱي هڪ لفظ تي مشتمل مختصر سمجهاڻي درج ڪئي وئي هئي. ان لغت جو ٻيو ڇاپو 1609ع ۾، ٽيون ڇاپو 1613ع ۾ ۽ چوٿون ڇاپو 1617ع ۾ ڇپيو، جيڪو 3264 داخلائن تي مشتمل هو.(43) لغت جي ڪم ۾، رابرٽ ڪاڊري جي

پُٽ، ٿامس ڪاڊري (Thomas Cawdrey) نائب طور ڪم ڪيو جيڪو پڻ لنڊن جي هڪ اسڪول ۾ استاد هو.

1623ع ۾ ڇپيل، هينري ڪاڪيرَم جي لغت "دَ انگلش ڊڪشنري (آر اين انٽرپريٽر آف هارڊ انگلش ورڊس)" (The English Dictionarie (or An Interpreter of Hard English Words) کي اولين تشريحي لغت سڏي سگهجي ٿو جيڪا ٽن حصن ۾ ڇپي. انگريزي لغت نويسيءَ ۾ ٿامس بلائونٽ (Thomas Blount) جو نالو پڻ اهم آهي جنهن جي پهرين لغت، 1656ع ۾ "گلاسوگرفيا" (Glossographia) 11_هزار ڏکين لفظن تي مشتمل ڇپي ۽ جيڪا ان وقت تائين وڏي ۾ وڏي لغت هئي. ان ۾ پهريون ڀيرو تصويرون به ڇاپيون ويون، پهريون ڀيرو اشتقاق به ڏنا ويا ۽ پهريون ڀيرو وصفن جا ماخذ به لکيا ويا. ان لغت ۾ ڪي اهڙا غير مستعمل (unusual) لفظ پهريون ڀيرو درج ڪيا ويا جيڪي اڳ ۾ لغتن ۾ شامل نہ ٿيل هئا. ان لغت ۾ ڪي لفظ اهڙا بہ شامل هئا جيڪي پوءِ ڇپيل لغتن ۾ بہ شامل نہ ڪيا ويا، جيتوڻيڪ بلائونٽ ڪي بہ لفظ گهڙيا ڪو نہ هئا. ايڏين خوبين باوجود، ان لغت کي مشهوريءَ ۾، بہ سال پوءِ 1658ع ۾ ڇپيل، ايڊورڊ فلپس (Edward Phillips) جي انگريزي لغت "دَ نيو ورلڊ آف انگلش ورڊس" (The New World of English Words) پوئتي ڇڏي وئي، جيڪا لڳ ڀڳ 20_هزار لفظن تي مشتمل هئي، پر ان لغت ۾، "گلاسوگرافيا" مان انيڪ لفظ ۽ معنائون نقل ڪري داخل ڪيون ويون هيون، جنهنڪري بلائونٽ کي سخت صدمو رسيو. ان جي جواب ۾، 1673ع ۾، بلائونٽ "اي ورلڊ آف اِررس ڊسڪوَرڊ اِن دَ نِيو ورلڊ آف ورڊس" (A World of Errors Discovered in the New World of Words) نالي ڪتاب ڇپيو، جيڪو پڻ لفظن ۽ انهن جي معنائن جي لحاظ کان پسند ڪيو ويو. ان تڪرار باوجود، "گلاسوگرفيا" جا ڪيئي ڇاپا پڌرا ٿيا، جن ۾ آخري ڇاپو 1969ع ۾ ڇپيو.[44] 1676ع ۾ ڇپيل اِليشا ڪولس (Elisha Coles) جي انگريزي لغت "اين انگلش ڊڪشنري" (An English Dictionary) پڻ نمايان آهي، جنهن ۾ 25 هزار لفظن جو ذخيرو شامل هو. هن لاطيني لغت پڻ لکي جيڪا 1677ع ۾ ڇپي.

سورهين ۽ سترهين صدين ۾ ٿيل ابتدائي انگريزي لغتن جو ڪم، ارڙهين صدي عيسويءَ ۾ جديد لغتن جي لکجڻ ۽ ڇپجڻ جي ابتدا بڻيو. ان سلسلي ۾ مُهڙيون نالو جان

ڪِرسي (John Kersey) جو آهي، جنهن جي جوڙيل لغت، 1702ع ۾ "اي نيو انگلش ڊڪشنري" (A New English Dictionary) نالي سان ڇپي، جيڪا 28_هزار لفظن جي داخلائن تي مشتمل هئي. سندس ايڊيٽرشپ هيٺ، 1706ع ۾، "فلپسز نيو ورلڊ آف انگلش ورڪس" (Philips's New World of English Word) جي نالي سان وڏيڪ وڏي لغت ڇپي، جيڪا 38_هزار لفظن تي مشتمل هئي.

جان ڪرسي جي جوڙ جو ٻيو لغت نويس ناٿن بئلي (Nathan Bailey) هو جنهن هڪ وک اڳتي وڌائيندي، 1721ع ۾، انگريزي ٻوليءَ ۾ اشتقاقي لغتن جي باضابطا شروعات، پنهنجي لغت "اين يُونيورسل اٽامولاجيڪل انگلش ڊڪشنري" (An Universal Etymological English Dictionary) سان ڪئي. ان لغت جو ٻيو ڀاڱو 1727ع ۾ ڇپيو. ان اشتقاقي لغت جي پهرئين ڀاڱي ۾ 40 هزار لفظن جي داخلا هئي، جنهن جا 1802ع تائين 30 ڇاپا پڌرا ٿيا. هن لغت جي مقبوليت سموئيل جانسن جي لغت کان بہ وڌيڪ رهي.(45) ناٿن بئلي جي هڪ ٻي لغت "ڊڪشنريَم برٽانيڪم" (Dictionarium Britannicum) 1730ع ۾ پڌري ٿي، جنهن ۾ 48 هزار لفظ شامل هئا.

انگريزي لغت نويسيءَ ۾ نرالو ۽ وڏو ڇال سموئيل جانسن (Samuel Johnson) ثابت ٿيو جنهن جو 1747ع ۾ "پلان آف اي ڊڪشنري آف دَ انگلش لئنگئيج" (Plan of a Dictionary of the English Language) يعني "انگريزي ٻوليءَ جي لغت جي رٿا" پڌرو ٿيو جنهن جو خاص مقصد "ٻوليءَ کي مستقل شڪل ڏيڻ" (to fix the language) هو جنهن سان لغتن جو هڪ اهم ڪارج پڌرو ٿئي ٿو. ان بعد سندس "اي ڊڪشنري آف دَ انگلش لئنگئيج" (A Dictionary of English Language) 15_اپريل 1755ع تي ڇپجي پڌري ٿي، جيڪا 42 هزار لفظن ۽ ٻن ڀاڱن تي مشتمل، تمام اهم لغت هئي. اها لغت "جانسنز ڊڪشنري" (Johnson's Dictionary) جي نالي سان پڻ ڪيئي ڀيرا ڇپي. ان لغت جي ٻئي ڇاپي ۾، پهرئين ڀاڱي جي ٽائيٽل تي، 17 ننڍين وڏين سٽن ۾، هيٺينءَ ريت، نالو لکيو ويو آهي(46):

A

DICTIONARY

OF THE